

УДК 349.2:331.23-053.6

Шапка О.В.,
к.ю.н. м. Луганськ

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проведено ґрунтовне дослідження різних аспектів охорони здоров'я молоді у процесі трудової діяльності. Наголошена пильна увага міжнародної спільноти до питання захисту організму молоді від негативних наслідків трудової діяльності. Визначені основні недоліки вітчизняного законодавства у цій сфері. Запропоновані деякі заходи вдосконалення системи попередніх та періодичних медичних оглядів молодих працівників, запропоновано впровадження системи позачергових медичних оглядів для представників молоді за ініціативою роботодавця та працівника (батьків неповнолітнього працівника). Обґрунтовується необхідність поступового збільшення норм підйому та переміщення важких речей для представників молоді віком від 18 до 21 року.

Ключові слова: молодь, охорона праці молоді, попередній медичний огляд, періодичний медичний огляд, позачерговий медичний огляд, норма підйому та переміщення важких речей.

Сучасний етап розвитку України в умовах наслідків мирової фінансової кризи супроводжується значними суспільними потрясіннями: зубожінням населення, підвищенням рівня безробіття, погіршенням умов праці, недоступністю багатьох видів медичної допомоги. Все це сформувало негативні тенденції більшості показників стану здоров'я населення, що є наявною загрозою для національної безпеки держави. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема збереження здоров'я молоді у процесі їх трудової діяльності.

Окремих елементів цієї проблеми торкалися у своїх наукових працях М.Г. Александров, Є.І. Астрахан, О.Т. Барабаш, Б.К. Бегічев, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, В.В. Жернаков, М.І. Іншин, С.С. Каринський, І.Я. Кисельов, В.В. Лазор, Л.І. Лазор, Д.В. Назаров, О.С. Пашков, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, В.Г. Ротань, Л.О. Сироватська, В.М. Скобелкін, А.І. Ставцева, І.І. Шамшина, І.М. Якушев, О.М. Ярошенко та інші вчені. Проте й досі охорона здоров'я молоді у процесі трудової діяльності є нагальною проблемою сьогодення.

Важливість питання охорони здоров'я молоді у процесі трудової діяльності визнана на світовому рівні. У Докладі Міжнародної організації праці (далі – МОП) до Всесвітнього дня праці зазначається: «Немає нічого більш цінного, ніж життя. Немає нічого більш очевидного і незаперечного для людства, ніж право на життя. Велика частина населення, зокрема молоді, проводить близько третини життя на робочому місці, вносячи свій внесок у розвиток суспільства. Право на найвищі досяжні стандарти здоров'я вважається загальновизнаним, без них людина не може працювати і приносити користь суспільству, а також досягти власного добробуту.

Якщо життя на робочому місці наражається на небезпеку, то пропадає основа для продуктивної зайнятості та соціально-економічного розвитку. Право працівників на охорону їх здоров'я і життя на робочому місці входить до компетенції не тільки трудового права, але і вважається одним з основних прав людини» [1, с.3].

Збереження здоров'я молодих працівників є першочерговим завданням сучасного людського суспільства, тому що саме молодь є тим потенціалом, що забезпечує майбутнє кожної держави та людства взагалі. І Україна, яка проголосила в Основному Законі вищі соціальні цінності як основу свого державотворення [2, ст.1, ст.3], повинна забезпечити належний правовий захист здоров'я молоді у процесі трудової діяльності. Зазначимо також, що наша держава має активний намір увійти до Європейського співтовариства, що передбачає необхідність дотримання та імплементації до національного законодавства міжнародних стандартів праці, у тому числі й тих, що стосуються особливостей охорони праці молоді.

Міжнародна спільнота намагається вирішити проблему збереження здоров'я молодих працівників у процесі трудової діяльності у низці міжнародно-правових актів, зокрема: у Конвенції МОП № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище, що прийнята 22 червня 1981 року, у Конвенції МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу від 1973 року, у Конвенції МОП № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі, що була прийнята у 1947 році, у Директиві Ради 89/655/ЄЕС Про введення заходів, сприяючих поліпшенню безпеки і гігієни праці працівників на виробництві від 1989 року, у Директиві Ради 89/656/ЄЕС Про мінімальні вимоги до охорони здоров'я і безпеки при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочих місцях, прийнятої у 1989 році та в інших міжнародно-правових актах.

Слід підкреслити, що три основні правила, відображені у всіх стандартах МОП, що присвячені охороні праці, та в політиці МОП у цій сфері, стосуються наступного:

- праця має здійснюватися в умовах здорового та безпечного виробничого середовища;
- умови праці мають не завдавати шкоди здоров'ю працівника чи принижувати його людську гідність;
- праця має надавати реальну можливість для розвитку особистості, самореалізації та служіння суспільству [1, с.8-9].

Від рівня реалізації цих правил серед молоді, що працює, залежить майбутній розвиток держави і суспільства взагалі.

Сучасні науковці, зокрема Д.В. Назаров, зазначають, що у цілому законодавство України адаптовано до положень міжнародно-правових норм щодо охорони праці взагалі та охорони праці молоді, зокрема. Проте, нажаль, в національному законодавстві України відсутній спеціалізований нормативно-правовий акт, який би регулював питання використання робочого обладнання. Існують окремі Технічні регламенти, положення яких відповідають загальним вимогам зазначених міжнародних актів [3, с.17]. Для підвищення ступеня реалізації на практиці нормативних положень з охорони праці молоді, вони мають бути систематизовані

та закріплені у загальних рисах у межах кодифікованого джерела трудового права – Трудового кодексу України [4], який зараз знаходиться у розробці.

Чинне українське законодавство передбачає деякі спеціальні заходи охорони праці молоді: заборона застосування праці неповнолітніх на важких та шкідливих роботах, попередні та періодичні медичні огляди, скорочена тривалість робочого часу, особливі умови надання щорічної відпустки, особливі норми підняття та переносу вантажів та ін. Проте переважна частина вказаних заходів з охорони праці розповсюджується тільки на неповнолітніх представників молоді, тобто на осіб, які не досягли віку 18 років.

Звичайно, організм неповнолітніх працівників є найбільш уразливим і потребує додаткового захисту у процесі трудової діяльності. Разом з тим,

за даними поглиблених медичних оглядів, захворюваність працюючої молоді має найбільший рівень у віці 24-28 років [5]. Такі показники пов'язані із тим, що численні негативні фактори трудової діяльності, що впливають на організм неповнолітнього працівника, спричиняють погіршення стану здоров'я у більш дорослому віці.

При цьому, згідно соціологічних та медичних досліджень, у представників працюючої молоді (як неповнолітніх, так і повнолітніх) спостерігається вкрай низька медична активність (тобто, самоконтроль за станом здоров'я); відсутність регулярних занять фізичною культурою і спортом [6, с.176], що негативно впливає на загальний стан здоров'я цієї категорії працівників.

У зв'язку з цим вважаємо, що повнолітні представники молоді віком до 28 років потребують обов'язкових періодичних медичних оглядів не рідше, ніж раз на рік. Такі періодичні медичні огляди мають бути передбачені нормативно і відповідальність за виконання такого нормативного припису має бути покладена на роботодавця.

Щодо неповнолітніх працівників, то їх здоров'я потребує особливого захисту у процесі трудової діяльності через недокінченість процесів формування організму. І, перш за все, необхідний систематичний контроль за станом здоров'я неповнолітніх працівників. Але ж ці процеси, за звичай, не скінчуються із досягненням повноліття. Як зазначає М.А. Негашева, Основні процеси формування організму завершуються близько 21 року [7, с.89]. Через це, вважаємо, що особливого контролю за станом здоров'я у процесі трудової діяльності потребують не лише неповнолітні представники молоді, але й повнолітні працівники, які не досягли віку 21 року.

Чинне трудове законодавство передбачає попередній медичний огляд перед працевлаштуванням тільки для осіб, що не досягли віку 18 років. Подальші щорічні медичні огляди до досягнення віку 21 року передбачені тільки для тих працівників, які почали трудову діяльність неповнолітніми [8, ст.191]. Для тих представників молоді, які почали трудову діяльність у віці 18 років та старше, не передбачені додаткові заходи контролю за станом здоров'я. Вважаємо, що такий стан речей має бути змінений. Необхідно законодавчо передбачити, що попередні та періодичні медичні огляди обов'язкові для усіх працівників молодше 21 року.

Фахівці у галузі медичних наук, наприклад А.І. Хасанова, стверджують що медичного огляду один раз на рік не достатньо для забезпечення належного контролю за станом здоров'я та для попередження непереборних шкідливих наслідків для несформованого людського організму [6, с.254].

Тому пропонуємо внести зміни до чинного трудового законодавства та передбачити періодичні медичні огляди для працівників, що не досягли віку 21 року, двічі на рік.

Сучасна наукова думка щодо контролю за станом здоров'я молоді почала розвивати ідею позапланового медичного огляду. Так, Д.В. Назаров

пропонує частину 3 ст. 17 Закону України «Про охорону праці» викласти у такій редакції: «Роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок позачерговий медичний огляд працівників:

- за заявою працівника, якщо він вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язане з умовами праці;
- за своєю ініціативою, якщо стан здоров'я працівника не дозволяє йому виконувати свої трудові обов'язки;
- за письмовою заявою батьків (усиновителів, опікунів) неповнолітнього працівника» [9, с.99].

Ідея позачергових медичних оглядів є дуже цікавою як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Проте пропозиція Д.В. Назарова щодо впровадження цього заходу збереження здоров'я потребує деяких доробок.

Чинне законодавство передбачає, що за час проходження медичного огляду за працівниками зберігаються не тільки місце роботи (посада), але й середній заробіток [10, ст.17]. Якщо дозволити працівникам чи батькам неповнолітніх працівників ініціювати такі медичні огляди у будь-який час із збереженням заробітку, вони можуть зловживати цим правом з метою ухилення від трудових обов'язків. А це може мати негативні наслідки для господарчої діяльності роботодавця.

Слід пам'ятати, що, як зазначає професор Л.І. Лазор: «Трудове право в умовах ринкових відносин не повинне ігнорувати об'єктивні можливості та інтереси роботодавця, обтяжуючи його обов'язками, які він реально не може виконувати без шкоди для своєї виробничої діяльності. Слід пам'ятати, що метою трудового права на сучасному етапі є необхідність, з одного боку, повною мірою виконувати захисну функцію стосовно працівників, а з другого – надати роботодавцю можливість ефективного розвитку виробництва» [11, с.13]. З огляду на це не можна надавати працівникам безмежну можливість зловживати юридичними гарантіями в супереч інтересам роботодавця. Тому що від економічної стабільності роботодавця безпосередньо залежить кількість робочих місць та загальний попит робочої сили на ринку праці.

Разом з тим, вважаємо за доцільне надати працівникам, зокрема представникам молоді, пройти медичне обстеження, якщо працівник відчуває погіршення стану здоров'я та є підстави припускати, що стан здоров'я погіршився у зв'язку з трудовою діяльністю. Така можливість дозволить вчасно виявити негативний вплив умов праці на стан здоров'я працівника, запобігти настанню незворотних наслідків та у

межах держави підвищити рівень здоров'я нації.

Для досягнення мети підвищення рівня захисту здоров'я молоді у процесі трудової діяльності та для запобігання зловживанням з боку працівників пропонуємо, щоб позачергові медичні огляди з ініціативи працівника чи батьків неповнолітнього працівника здійснювались без збереження заробітку за час проходження обстеження. Але організація медичного огляду має залишатися на роботодавцеві. При цьому слід нормативно закріпити,

що роботодавець не вправі відмовити працівнику в організації позачергового медичного огляду тільки якщо з моменту останнього медичного огляду пройшло 2 місяці чи більше, і до наступного планового періодичного огляду залишилося більше ніж 2 місяці.

У питанні позачергових медичних оглядів працівника за ініціативи роботодавця теж важливо не припускати зловживань. З огляду на це, позачергові медичні огляди працівника за ініціативи роботодавця мають проводитись зі збереженням середнього заробітку працівника. Крім того, вважаємо, що обов'язковою умовою такого медичного огляду мають бути конкретні факти того, що працівник не впорався з певним обов'язком. Такі факти мають бути підтвердженими документально, принаймні, пояснювальною запискою самого працівника або письмовими показаннями свідків.

Для захисту організму молодих працівників у процесі трудової діяльності на загальнодержавному рівні встановлені граничні норми підняття та переміщення вантажів. Для неповнолітніх представників молоді норми підняття та переміщення вантажів врегульовані окремим нормативноправовим актом Граничні норми підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 59 від 22 березня 1996 року [12]. Згідно цього нормативного акту, забороняється призначати працівників, що не досягли віку 18 років на роботи, які пов'язані виключно з підійманням, утриманням або переміщенням важких речей. Тобто підняття та переміщення важких вантажів не може бути основною трудовою функцією неповнолітнього працівника. І це цілком обґрунтовано. Тому що постійна робота з переміщенням важкого вантажу може завдати серйозної шкоди фізичному стану неповнолітнього працівника, в організмі якого ще не завершені процеси фізіологічного формування та розвитку.

Взагалі-то до роботи, що потребує підіймання та переміщення важких речей, допускаються підлітки, які не мають медичних протипоказань, що засвідчено відповідним лікарським свідоцтвом, та досягли віку 15 років. При цьому робота підлітків з вантажами не повинна становити більше 1/3 робочого часу.

У Граничних нормах підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми виокремлюються два різновиди роботи з вантажем: 1) короткочасна – до 2-х разів на годину робочого часу; 2) тривала – більше 2-разів на годину робочого часу [12].

У випадках короткочасної роботи з вантажем для дівчат різного віку граничні норми підняття важких речей складають: а) для дівчат 14 років – 2,5 кг за один раз; б) 15 років – 6 кг за один раз; в) 16 років – 7 кг за один раз; г) 17 років – 8 кг за один раз.

У разі тривалої роботи з вантажем норми підняття важких речей для дівчат декілька знижені: а) 15 років – 4,2 кг за один раз; б) 16 років – 5,6 кг за один раз; в) 17 років – 6,3 кг за один раз. А дівчата віком до 15 років до таких робіт зовсім не допускаються.

Для додаткового захисту організму під час тривалої роботи з вантажем нормативно встановлена також гранична норма сумарної ваги для дівчат на 1 годину робочого часу: 1) 14 років – 5 кг з робочої поверхні та 3,5 кг з підлоги; 2) 15 років – 12 кг з робочої поверхні та 6 кг з підлоги; 3) 16 років – 40 кг з робочої поверхні та 20 кг з підлоги; 4) 17 років – 72 кг з робочої поверхні та 32 кг з підлоги [12].

Для юнаків віком до 18 років, враховуючи їх фізичну силу та міцність у порівнянні з дівчатами, встановлені інші граничні норми підняття важких речей. У випадках короткочасної роботи з вантажем для юнаків граничні норми підняття вантажів складають: а) 14 років – 5 кг за один раз; б) 15 років – 12 кг за один раз; в) 16 років – 14 кг за один раз; г) 17 років – 16 кг за один раз.

До тривалих робіт з вантажем юнаки молодше 15 років не допускаються, а норми підняття важких речей для юнаків від 15 років такі: а) 15 років

– 8,4 кг за один раз; б) 16 років – 11,2 кг за один раз; в) 17 років – 12,6 кг за один раз. Гранична норма сумарної ваги для юнаків на 1 годину робочого часу складає: 1) 14 років – 10 кг з робочої поверхні та 7 кг з підлоги; 2) 15 років – 48 кг з робочої поверхні та 24 кг з підлоги; 3) 16 років – 160 кг з робочої поверхні та 80 кг з підлоги; 4) 17 років – 272 кг з робочої поверхні та 130 кг з підлоги [12].

Слід підкреслити обґрунтованість та доцільність вказаного правового підходу. Наведені норми встановлені з урахуванням фізіологічного розвитку юнаків та розрахунку корисних, не шкідливих для цього процесу фізичних навантажень. Значно нижчі норми для робіт з вантажем встановлені для неповнолітніх дівчат з метою захисту дітородної функції майбутніх жінок, на розвиток якої зайві фізичні навантаження можуть вплинути надзвичайно згубно. Вважаємо, що така диференціація трудового права є об'єктивно обґрунтованою і доцільною, що свідчить про гуманістичні напрямки розвитку сучасного трудового законодавства.

Особливості фізіології жіночого організму враховуються не тільки при регулюванні норм підняття важких речей для неповнолітніх, але й при нормуванні підняття вантажів повнолітніми жінками [13]. При короткочасній роботі з вантажем гранична норма підняття важких речей для жінок складає 10 кг, при тривалій роботі з вантажем – 7 кг за один раз. При цьому сумарна припустима вага для жінок на 1 годину робочого часу складає: а) 350 кг – з робочої поверхні та б) 175 кг – з підлоги.

Виявляється, що за чинним законодавством дівчину віком від 18 років можна навантажувати на одному рівні з дорослими жінками та значно більше, ніж юнаків віком 17 років. Вважаємо, що таке становище не цілком обґрунтовано. Адже за узагальненими даними процеси формування людського організму завершуються з досягненням віку 21 року. Тобто, фізичне перевантаження жіночого організму у віковій межі від 18 до 21 року може спричинити значну шкоду для загального стану здоров'я несформованого організму.

Теж саме стосується й норм підняття важких речей для юнаків. Граничні норми підняття та переміщення вантажів юнаків старше 18 років не відрізняються від норм, встановлених для дорослих чоловіків. Для чоловіків віком понад 18 років допускається ручне переміщення вантажів з робочої поверхні до 50 кг, а піднімання вантажів масою більше 50 кг — не менш ніж двома чоловіками [14], [15]. Тобто з досягненням віку 18 років норма підняття вантажів для юнаків збільшується майже у чотири рази.

Вважаємо, що за таких обставин здоров'я молоді віком до 21 року, коли процеси формування організму ще не завершені, знаходиться під загрозою у процесі трудової діяльності.

Для вирішення цієї проблеми пропонуємо нормативно закріпити поступове збільшення граничної норми підняття вантажів для молоді віком від 18 до 21 року. З цією метою слід прийняти нормативний акт під назвою

«Граничні норми підіймання і переміщення важких речей для молоді». Цей нормативний акт має встановлювати граничні норми навантаження не тільки для неповнолітніх працівників, але й для повнолітніх представників молоді віком до 21 року. Це дозволить належним чином захистити організм молодих працівників та у майбутньому підвищити рівень здоров'я української нації взагалі.

Запропоновані зміни до системи організаційно-правових заходів охорони праці молоді будуть корисними для комплексного вдосконалення системи охорони праці молоді. Такий правовий підхід відповідатиме загальносоціальній сутності розвитку нашої держави, а також сприятиме найбільш повному розвитку міжнародних стандартів щодо охорони праці у сучасних ринкових відносинах.

Література:

1. Безопасный труд – право каждого человека: Доклад МОТ к Всемирному дню охраны труда. М.: Субрегиональное бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии, 2009. – 24с.

2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.

3. Назаров Д.В. Гармонізація законодавства України з законодавством європейського союзу в регулюванні праці молоді. Автореф.дис...канд.юр.наук: 12.00.05 / Д.В. Назаров. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2009. – 19 с.

4. Проект Трудового кодексу України № 1108 від 02.04.2012 [Електронний ресурс] // Законотворча діяльність. – режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30947 – Офіційний сайт Верховної Ради України

5. Татунчак Я.І. Здоров'я молодого покоління: основні показники та порівняльні характеристики / Я.І. Татунчак [електронний ресурс] // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка. – 2009. – №7. – ре-жим доступу:

http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vpu/Ekon/2009_7/51.pdf –

Національна бібліотека імені В.І. Вернадського

6. Хасанова А.И. Заболеваемость и отношение к здоровью работающей молодежи: дисс... канд.мед.наук: 14.00.33 / А.И. Хасанова. – С-Пб, 2005. – 201с.

7. Негашева М.А. Морфологическая конституция человека в юношеском периоде онтогенеза: Дис... д.биолог.н.: 03.00.14 – биологические науки; антропология; антропоморфология; соматология; конституция или типы строения человеческого тела / М.А. Негашева. – Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. – М., 2008. – 429с.

8. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до №50. – Ст. 375. (редакція станом на 09.12.2012р.)

9. Назаров Д.В. Гармонізація правових норм України з охорони праці молодих працівників із законодавством Європейського Союзу / Д.В. Назаров // Наше право. – 2008. – № 1. – С.95–101.

10. Закон України «Про охорону праці» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст.668. (редакція станом на 18.11.2012р.)

11. Лазор Л.І. Правове регулювання правосуб'єктності у сфері трудового права в ринкових умовах / Л.І. Лазор // Право України. – 2010. – №12. – С.108-114.

12. Граничні норми підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 241 від 16.04.1996р.

13. Граничні норми підіймання і переміщення важких речей жінками: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 241 від 10.12.1993р.

14. Правила охорони праці для об'єктів роздрібної торгівлі. НПАОП 52.01.01-96: затв. Державним комітетом України по нагляду за охороною праці від 08.05.1996 р.

15. НПАОП 63.12-1.03-96 Правила охорони праці при експлуатації баз, складів і сховищ, виконанні вантажно-розвантажувальних робіт на об'єктах оптової торгівлі: затв. Державним комітетом України по нагляду за охороною праці від 08.05.1996 р.

Шапка О.В. Перспективы совершенствования системы охраны здоровья молодежи в процессе трудовой деятельности. – Статья.

В статье проведено тщательное исследование различных аспектов охраны здоровья молодежи в процессе трудовой деятельности. Отмечено пристальное внимание международного сообщества к вопросу защиты организма молодежи от негативных последствий трудовой деятельности. Определены основные недостатки отечественного законодательства в этой сфере. Предложены некоторые меры совершенствования системы предварительных и периодических медицинских осмотров молодых работников, предложено внедрение системы внеочередных медицинских осмотров для представителей молодежи по инициативе работодателя и работника (родителей несовершеннолетнего работника). Обосновывается необходимость постепенного увеличения норм подъема и перемещения тяжестей для представителей молодежи в возрасте от 18 до 21 года.

Ключевые слова: молодежь, охрана труда молодежи, предварительный

медицинский осмотр, периодический медицинский осмотр, внеочередной медицинский осмотр, норма подъема и перемещения тяжестей.

Shapka O.V. Prospects for improving the system of youth health in the workplace . – Article.

There is a thorough analysis of various aspects of youth health in the workplace conducted in the article. Attention of the international community to the issue of protecting the body from the negative effects of youth employment is noted. The main disadvantages of domestic legislation in this area are defined. Some measures to improve the system of preliminary and periodic medical examinations of young workers is proposed, the introduction of extraordinary medical examinations for young people by the employer and the employee (the parents of a minor worker) is suggested. The need for a gradual increase in standards lifting and moving heavy objects for young people aged 18 to 21 years is justified .

Keywords: youth, health and safety of young people, preliminary medical examination, periodic medical examinations , extraordinary medical examination, the standard of heavy objects lifting and moving.